

LA VAIXELLA BLAVA I DE REFLEX METÀL·LIC DEL CASTELL D'ULLDECONA

Vidal, Jordi; Fibla, Helena; Alucha, Olivia; Esteve, Sarai; Estrella, Laia; Forcadell, Toni; Galeote, Eli; Mollà, [I Jornades d'Història d'Amposta, 2000. Amposta.](#) Feliu i Querol, Imma¹.

1. Introducció

Aquest estudi està basat en un important lot de ceràmiques anomenades de luxe trobades al recinte intern del castell d'Ulldecona, concretament en el material sorgit a tres úniques unitats estratigràfiques² (UE) a causa de la gran riquesa material que contenen:

-UE 1414, habitació E. Situada entre dos nivells d'enfonsament, segurament devia tractar-se d'una primera planta amb funcions de menjador i/o cuina. Estava formada per terra de color beige amb taques cendroses amb moltes pedres de diferents mesures i una potència d'uns 30-40 centímetres.

-UE 1431, habitació F. La UE 1431 cobria un estrat format per un paviment de morter en molt bon estat de conservació. Era un estrat força argilós de color marró clar, i presentava un gran nombre de ceràmica de luxe, tota fragmentada, a part d'altres restes orgàniques i peces de ferro i coure.

-UE 1702, sondeig X. Aquest sondeig és el situat entre el talús de la torre quadrada, la torre andalusina i la muralla del segle XV. Després d'uns estrats d'enderroc, apareix un nivell cendrós de consistència argilosa just damunt del que sembla ser el paviment original de la muralla, construïda en motiu de la Guerra Civil Catalana (cap el 1460), en lo que seria el seu pas de ronda.

En conjunt, tot el lot de ceràmiques prové dels tallers ceràmics valencians de Paterna, de consum principalment àulic i situat majoritàriament entre la primera meitat del segle XIV i finals del XV.

2. Estudi del material

Les decoracions tenen que ser considerades com a elements creatius, sovint de caràcter representatiu, que van evolucionant segons la incidència de diversos factors que les condicionen: el temps, la simplificació de traços i la interpretació dels diferents ceramistes. Donant com a resultat la independització d'aquest elements decoratius; un caràcter propi que els desvincula d'èpoques, creadors i significat, i que els deixa lliures per combinar-se, transmutar-se, desaparèixer i reaparèixer a través de segles de feina ceràmica. Condicionant així el seu estudi i, indirectament, impossibilitant la seva sistematització i datació absoluta. Les decoracions es tenen que prendre com un moviment autònom i que va fer girar tot el món ceràmic en una direcció determinada durant tant de temps que encara a l'obra d'avui dia són visibles les seves senyals, i no ens referim a simples còpies sinó a recreacions basades en aquestes directius sorgides del saber col·lectiu de molts artesans de procedència i èpoques molt diverses i tant sols units per llaços laborals.

---

¹ Grup del mòdul d'Arqueologia de l'Escola Taller "La Foia" d'Ulldecona.

² Per una descripció de les estructures descobertes i la seva funcionalitat amb relació amb la resta de la fortificació veure T. Forcadell (2001).

Encara que es troben a la bibliografia una gran quantitat d'estudis realitzats sobre aquest tipus de ceràmica tant d'excavacions arqueològiques com de col·leccions dipositats a museus, podríem dir que, ara per ara, hi ha una mancança de treballs exhaustius d'aquestes produccions³. La qual cosa impedeix concretar clarament els tallers de producció -en alguns treballs apareix com "ceràmica valenciana", en general- així com l'emissió de les decoracions i, finalment, la seva cronologia absoluta. Probablement, la repetició dels mateixos temes decoratius i de les formes durant llargs períodes de temps com l'elaboració de la mateixa temàtica per diferents tallers dificulta la realització d'una bona sistematització de la ceràmica llewantina. No es fins les produccions del segle XVI⁴ quant les tenim clarament ben representades.

També ens trobem que la nomenclatura de les decoracions varia d'un treball a altre, fet que dificulta la descripció; a més a més, moltes de les descripcions no s'hi acompanya amb una bona imatge del motiu decoratiu. La complexitat de les decoracions fa que un o altre analista les classifiqui en models unitaris amb variacions o per la descripció d'unitats petites de temes diversos o per la descripció de l'element més vistós o del motiu central. Nosaltres ens hem trobat amb aquesta problemàtica, i sense volgué fer-ne una de nova, hem adaptat les nomenclatures ja existents⁵ i creant-ne algunes de noves per facilitar-nos millor el treball. Per aquest motiu, quant fem referència a la descripció de les decoracions, poden ser tant a models unitaris com a unitats bàsiques. Un altre fet diferencial és la qualitat i la tonalitat de la pintura i dels pigments utilitzats que varia al llarg del temps sense canviar el mateix motiu decoratiu. Com podreu observar, manca un estudi de les decoracions externes, per altra part molt interessant, i també resten alguns models que no els hem afegit per escassetat d'informació, ja que tot el lot analitzat juntament amb la resta del material encara es troba en fase d'estudi. Per la qual cosa podríem dir que aquest treball que presenten és incomplet i no definitiu.

Del total del conjunt estudiat, hem distingit un total de 70 models decoratius, alguns unitaris i altres que es combinen entre ells. Quasi la totalitat del lot pertanyen a produccions realitzades als tallers de Paterna⁶

2.1. Recompte

La ceràmica que s'anomena de luxe o ceràmica esmaltada es presenta en dos colors fonamentals: el blau, el daurat que també anomenarem reflex metàl·lic, i la combinació d'ambdós. Observant les estadístiques generals de les tres unitats estudiades, notem que la decoració predominant és la blava (310/855), seguida per la de reflex metàl·lic (248/855) i per la combinació d'ambdues (72/855), factor aquest evident degut a que tenien un preu més elevat per la complicació de la seva manufactura que explicarem més endavant. Per unitats trobem la mateixa correspondència percentual (amb més o menys diferència) menys a la UE 1431 on el reflex metàl·lic intercanvia el lloc amb el blau. El cas de les ceràmiques blanques (tan sols esmaltades, sense decoració aparent) és més complicat, ja que tot i saber de l'existència d'aquestes peces, no sabem si tots els fragments que hem trobat són blancs en la seva totalitat,

---

³ Ens hem de remetre a obres clàssiques escrites a mitjans d'aquest segle com el M. González (1944); un dels últims treballs és el de J. Barrachina, de 1983.

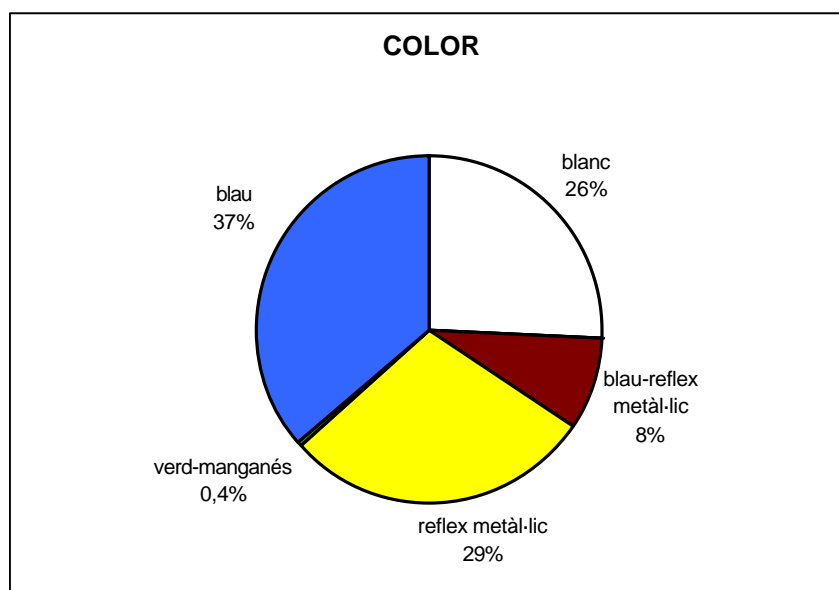
⁴TELESE, A. 1991

⁵TELESE, A. 1991 i BARACHINA, J. 1983

⁶Agraïm la col·laboració de Mercedes Mezquida, directora del Museu de Paterna, en l'apcrisió de la major part de les peces. Actualment es portar a cap una anàlisi de les pastes per part d'aquest centre per poder reconèixer millor els tallers de procedència.

si són fragments sense decorar de peces decorades o fins i tot si són fragments amb la decoració esborrada (222/855).

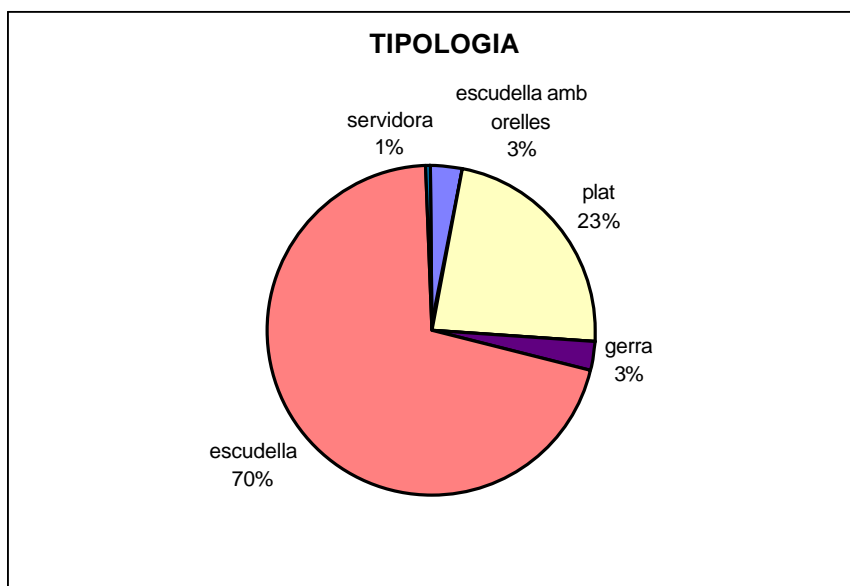
En quant a la tipologia de les peces, trobem un clar predomini de les escudelles (604/855) seguides a molta distància pels plats (198/855)⁷, considerant les altres tipologies (gerres, cubilets, servidores, ...) com merament anecdòtiques. Els percentatges d'escudelles oscil·len entre el 50% de la UE 1702 i el 75% de les altres. Referent al tipus de base, s'observa un predomini general de les bases discoïdals còncaves amb un 42% del total, seguit de les bases còncaves amb un 32% però amb la diferència que aquests estan gairebé tots concentrats en la UE 1431. Aquesta, és una més de les diferències, referents al material, que anem trobant a la 1431 respecte les altres unitats. Aquestes peces amb base còncava solen ser de factura més fina, degut probablement a que el període productiu on es van fer servir va correspondre a una major qualitat en la manufactura.

Quadre 1: Percentatge del tipus de decoració a les tres unitats estudiades.

---

⁷ Pel període 1600-1635 tenim una proporció escudella/plat de 1:2, i de 1:3 pel període 1635-1670. Per als jaciments medievals aquesta proporció és inversa, pròximes a 3:1. Al castell d'Ulldecona trobem la mateixa proporció, de manera que el quocient es va capgirant amb el pas dels segles, d'on es dedueix una transformació dels hàbits que dura un parell de segles en consumir-se (TELESE, A. 1991).

Quadre 2: Distribució percentual per formes.

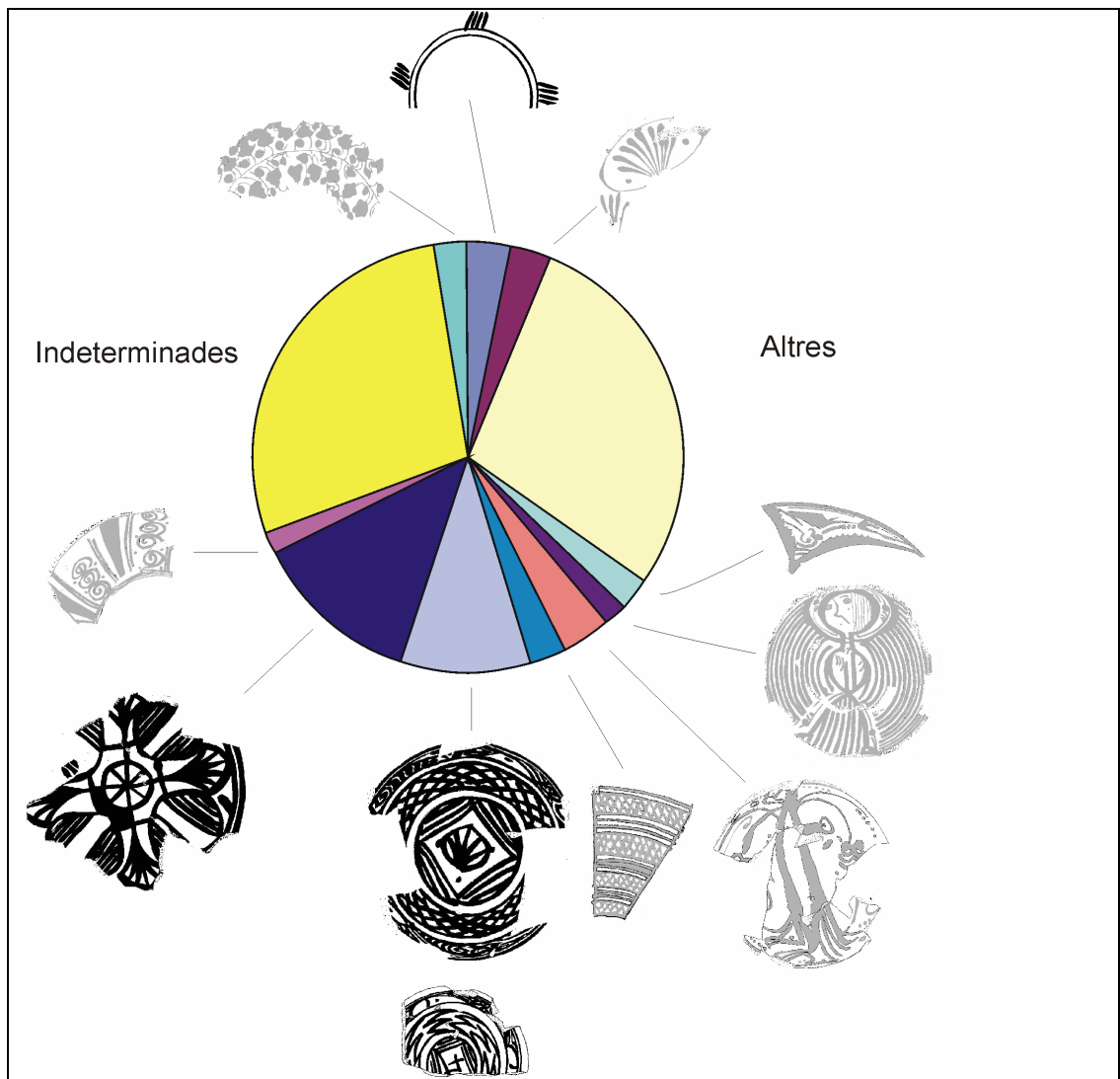
2.2. Ceràmica esmaltada

Com ja hem dit, centrarem de moment el nostre estudi en lo que s'anomenen ceràmiques esmaltades, deixant per un estudi posterior i més complet la resta del material sorgit en aquestes unitats estratigràfiques (ceràmica comuna, metalls, etc.).

Aquestes ceràmiques es diferencien de les altres en la seva decoració, que es basava en una base d'esmalt que cobria, generalment, tota la peça uniformement i damunt la qual s'aplicaven els dissenys realitzats en blau i en reflex metàl·lic.

Dels estudis realitzats en els forns de Paterna en podem extreure la tècnica que s'utilitzava per aconseguir l'esmalt blanc: *“L'esmalt d'estany o estannífer estava compost per una mescla d'estany, plom, sofre per obtenir l'oxidació, i arena; se li afegia un fonent (en general sal marina) per reduir la temperatura de fusió i s'introduïa en el forn en recipients de ceràmica. Un cop cuita la “frita” i refredada, s'obtenia un sulfur d'estany o de plom, segons els casos. Aquesta massa solidificada es passava llavors pel molí de vernís, obtenint-se una pols que, mesclada amb aigua, donava l'esmalt que servia per recobrir les peces ceràmiques”*.(MESQUIDA 1987)

L'esmalt s'aplicava en la zona còncava de la peça; el procés consistia en una primera cocció del recipient del que sorgia el que anomenaven “bizcocho”, després d'això s'aplicava una capa d'esmalt blanc que, un cop seca, servia de base per les decoracions.

Quadre 3. Percentatge dels models més usuals trobats al castell.

2.2.1. Decoració blava

La decoració blava s'obtenia de l'òxid de cobalt, també anomenat azur o açafre, i que s'importava de Venècia. Aquest òxid es molia i mesclava amb aigua per poder-lo escampar millor per la peça, era llavors quan estaven llestes per la segona cocció. Les tonalitats del blau canviaven amb el temps, d'aquesta forma els blaus de més bona qualitat solen ser més vells que els blaus més toscos que són d'època més moderna.

Aquesta fou, durant un llarg període, la ceràmica valenciana més estandarditzada, amb una producció relativament ràpida i econòmica en comparació amb els altres tipus de decoració. Aquestes formaven part d'una producció complementària de les decorades amb reflex metàl·lic, molt més fines i, amb tota seguretat molt més cares de produir.

En primer lloc ens fixarem en les decoracions de gust heràldic, de les quals n'hem trobat en gran nombre, exactament 17 models heràldics diferents, ja sigui damunt d'escudelles com damunt de plats. Sota aquest esquema decoratiu basat en escuts, trobem diferents variacions: senzills, adornats amb volutes, llengüetes o capolls, i rombes. Diferents variacions d'un disseny que també variava en el seu interior; així dins els escuts trobem palmes, caràcters, pals de gules i altres signes decoratius, tot i que sense un significat aparent. Aquests esquemes decoratius sorgeixen com una translació d'un disseny utilitzat en les precedents, i a la vegada contemporànies, decoracions amb verd i manganès.

Aquest tipus de decoració va ser molt usual tot i que, com ja hem dit, no solien correspondre a blasons concrets (menys quan es tractava de produccions per encàrrec) sinó que responien a criteris de prestigi estètic que hom associava a la noblesa. Això es pot demostrar amb el fet de que no ha aparegut cap escut referent a l'orde hospitalera o fins i tot a Benet XIII com s'hagués pogut donar el cas. Eren peces de decoració ràpida degut al seu extremat esquematisme. Podria ser que aquest fet motivés l'absència d'escuts referents a l'orde, ja que segons M. González aquest tipus de peces amb un sol senzill motiu al centre estaven destinades a la gent humil.⁸

De les 19 fragments amb escuts, el més gran nombre de peces fou trobat a la UE 1414 on n'hi han 14.

Pel que fa als altres dissenys decoratius basats en estilitzacions geomètriques i vegetals, podem observar que aquestes es disposaven segons uns esquemes predeterminats.

Model nº4. Roda de palmetes i fulles, amb un caràcter altament estilitzat dels elements.

Model nº34. Decoració radial en forma de flor amb pètals estilitzats.

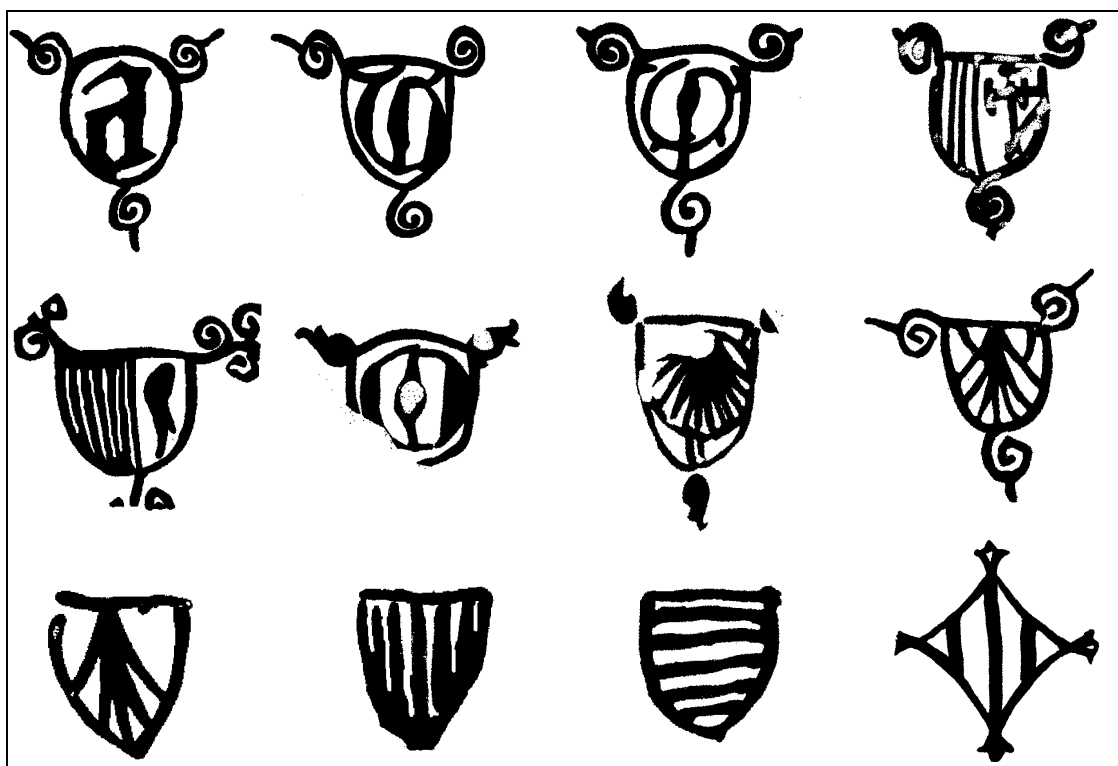
Model nº37. Palmeta encerclada amb retícula obliqua i arabescs. Aquest va ser el model més comú a tota la corona, amb un disseny extensament copiat per tots els demés centres productius.

Aquests tres models tingueren gran acceptació, ja sigui entre els artesans o entre els propis compradors, la qüestió és que tots tres models perduraren durant molt de temps mentre altres decoracions tenien una producció limitada. La gran quantitat de peces amb igual disseny es pot explicar amb la compra de grans carregaments de peces d'un model estàndard determinat.

A les UE estudiades, trobem a quasi totes els models nº37, a la 1414 sis peces i algun de testimonial a la 1431, on apareixen la pràctica totalitat dels nº4 i 34 (vuit i quatre respectivament).

---

⁸ GONZÁLEZ, M. 1944:207.

Làm. 1. Diferents tipus de models basats en formes heràldiques trobats al castell.

2.2.1.1. Models decoratius

Dins d'aquesta remesa tenim representada la major part de les produccions paternines compreses entre els segles XIV i XV. Algunes podrien pertànyer a produccions de finals del segle XIII pel tipus del blau utilitzat, d'una gran qualitat, però no tenim prou referències clares per inscriure'ls dins d'aquesta datació. Per la qual cosa creiem que són manufactures del s. XIV, ja que la major part de les peces estudiades es troben compreses entre els segles XIV i XV.

Model 3 (1431-722)

Total: 1. Tema segell de Salomó. La decoració central amb el motiu segell de Salomó, format per dos triangles entrelaçats i enquadrats en un cercle, es freqüent en les ceràmiques Perses i Mesopotàmiques durant els primers moments de l'islam. És un tipus decoratiu que es repeteix en tota la ceràmica islàmica per tractar-se d'un símbol profilàctic.⁹ A Paterna es troba documentada a partir del segle XIII però en sanefa en S o ones en daurat.¹⁰ Es a partir del segle XIV quant apareix tota la peça decorada en blau, concretament, a les primeres produccions blaves dels tallers valencians durant els primers anys d'aquest segle¹¹, i perdurarà fins al segle XVI. S'han trobat restes de peces amb decoració daurada i amb aquest motiu al castell de Llinars datades en el primer quart del segle XV¹².

Model 4 (1431-727)

⁹GONZALEZ, E. 1995.

¹⁰MESQUIDA, M. 1989.

¹¹MESQUIDA, M. 1987:83.

¹²BARACHINA, J. 1983:139

Total: 74 frag., 63 de la ue 1431; és el model majoritari al castell d'Uldecona, encara que una gran part pertanyen a fragments molt petits. Tema: Roda de palmetes i fulles que ocupa tot l'interior de l'escudella. És interessant la forma apareguda al castell, plat petit tipus tallador, ja que la major part d'aquest model es troba sobre escudella. Aquest model el trobem documentat a Sineu (Mallorca)¹³; i al castell de Llinars del Vallés¹⁴ i formava part de l'anomenada tercera època de Paterna, segona meitat del s. XIV i primera del s. XV¹⁵. Encara que com la gran majoria dels models més populars, com és aquest, perduren fins el segle XVI¹⁶.

Model 15 (1702-83, 1702-81, 1414-8 i 1414-47)

Total: 22 fragments, 12 i 7 de les ue 1414 i 1702 respectivament. Tema: cercles concèntrics amb 4 línies paral·leles transversals a la sanefa, en conjunt de 4 enfrontades. D'aquest tipus tenim 3 variants i també pot combinar amb altres models, concretament l'heràldic. La primera variant correspon al grup format per quatre línies paral·leles; la segona, és el grup de tres línies, i la tercera sense línies. Aquest tipus de model apareix tan sols sobre plat. Pel que fa a la seva cronologia és el més conflictiu, ja que tenim representats diferents tipus de tonalitats pel que fa al blau. Segons M. Mesquida aquest tipus de decoració pertany a la tercera època de Paterna, entre finals del segle XIII i inicis del XIV¹⁷, encara que són majoritàriament manufactures del XIII. La problemàtica sorgeix quant es documenten produccions similars al llarg dels segles.¹⁸ Originàriament, aquest tipus d'ornamentació es realitzava a les peces verd i manganès o morat de Paterna del segle XIII.¹⁹

Models 7, 10, 11, 16, 19, 35, 38, 41, 46, 47, 66, 68, 69 i 70. (1702-81, 1702-73, 1414-243)

Total: 20 frag. on 12 són de la ue 1414. Tema heràldic. Compren diversos models amb la temàtica heràldica com a motiu central tant sobre plat com escudella. Aquest tipus es troba a Paterna entre l'últim terç del segle XIV i principis del XV²⁰, encara que és un motiu que perdura fins el segle XVI²¹. Són escudets de tipus usual, és a dir, amb el cantó superior recte horitzontalment i els laterals corbats i convergents acabats en punta²². El blasó més repetit és el de la figura palmes en escut amb un total de 4 peces. Entre les figures hi tenim l'escut de la ciutat de València sobre plat i el de Barcelona²³, aquestes peces han estat datades entre 1425-48 i 1414-68 respectivament. L'ornament de l'escut de València a les peces paternines correspondria possiblement al període que la ciutat de Paterna estaria sota la seva jurisdicció, durant la segona meitat del segle XV.²⁴

Model 26 (1414-005 i 044)

---

¹³GONZALEZ, E. 1995.

¹⁴BARACHINA, J. 1983:128

¹⁵AMIGUES; MESQUIDA 1993

¹⁶MESQUIDA, M. 1996.

¹⁷AMIGUES; MESQUIDA 1993: 38

¹⁸Plat similar al 1702-81 es va trobar al testar del Molí, Paterna, datat entre l'últim terç del segle XIV i principis del XV (AMIGUES; MESQUIDA 1987:87, fig. 91)

¹⁹ GONZALEZ 1944:128.

²⁰MESQUIDA, M.1987:87.

²¹MESQUIDA, M. 1996.

²²BARACHINA, J. 1983:121.

²³Blasons de la ciutat de València han aparegut al castell de Llinars però en decoració daurada. (BARACHINA, J. 1983:147 i 121).

²⁴ GONZALEZ 1944:113.

Tema: orla geomètrica. Sanefa utilitzada en la decoració interna tant sobre plat, com escudella. Quasi sempre és la primera sanefa interna que decora una peça, així, als plats aquest motiu reomplir la totalitat de l'ala. A les escudelles forma part del disseny unitari núm. 37. Aquest motiu en blau també s'utilitza a la decoració en blau i daurat, on el daurat omplir amb espirals els buits del motiu (model 26b). Forma part de les produccions paternines dels segles XIV i XV.

Model 34 (1431-6)

Total: 4 de la ue 1431. Tema: decoració floral amb pètals disposats radialment, decorats amb banda i punts alterns. Documentat a Paterna a partir de la segona meitat del segle XV, dins de l'anomenada quarta etapa²⁵, i que perdura fins ben entrat el segle XVI²⁶. Aquest motiu sobre escudella formava part de les grans produccions realitzades a Paterna, conjuntament amb els models 4 i 37. Tots aquests van ser distribuïts per tot l'arc mediterrani.²⁷

Model 37 (1414-5; 1414-14)

Total: 57; 33 de la ue 1702, 21 de la ue 1414 i 3 de 1431. Tema: Palmeta encerclada amb retícula obliqua i arabescs. Tenim tres variacions pel que fa a la sanefa central, amb línies ziga-zaga, palmes i retícula. És el model més reproduït a Paterna, anomenat popularment com "escudella de palmetes", i es documenta a Paterna entre els segles XIV-XV²⁸. Es distribuïda per tot l'arc Mediterrani²⁹. Forma part de les decoracions que perduren fins al segle XVI³⁰.

Model 51 (1431-744)

Total: 1. Tema palmeta amb cercles concèntrics. Es un dels models més repetits sobre escudella. Aquestes peces es troben repartides arreu de Catalunya i de la mediterrània entre els segles XIV-XV³¹. La decoració en cercles concèntrics continua fins el segle XVII³².

Model 63 i 59 (1441-720 i 1431-933)

Total: 2. Tema alàfic. El motiu decoratiu alàfic es troba documentat a Paterna entre l'últim terç del segle XIV i principis del XV, pertanyent a la seva tercera època³³. És un tema que va ser reproduït pels tallers barcelonins -concretament la orla amb dos alàfies gruixudes confrontades i espirals amb asterisc central- entre els segles XIV i XV³⁴. La peça trobada al castell podia correspondre a un d'aquests tallers de Barcelona ja que la pasta, de color beige, es diferent de la resta del conjunt estudiat. Per l'altra banda la peça 1431-933 procedeix d'algun taller de

---

²⁵AMIGUES; MESQUIDA 1993.

²⁶MESQUIDA, M. 1996.

²⁷RAURICH, Q. 2000.

²⁸MORO, A. i altres 1993

²⁹FAUQUET, J. i altres 2000: 131.

³⁰MESQUIDA, M. 1996.

³¹MORO, A. i altres 1993. RAURICH, X. 2000:131. BARRACHINA, J. 1983:128

³²Aquest "tipus d'escudella amb circumferències concèntriques al seu interior(...), que correspon al període 1635-1670, és anomenat sagnador, perquè segons la tradició, servia per a mesurar la sang extreta durant les sagnies. Segons les indicacions terapèutiques se'n treien una o més ratlles. És segur que la seva utilització com a vertadera escudella fos el més habitual" (TELESE, A. 1991: 43).

³³AMIGUES; MESQUIDA 1993

³⁴GONZALEZ, E. 1995.

Paterna. Aquest motiu perdura fins ben entrat el segle XVI. Al castell de Llinars s'han pogut documentar tant produccions valencianes com manufactures autòctones³⁵.

Model 60 (1431-743)

Total: 1. Tema radial. Decoració interna format per línies confluents al centre amb distàncies irregulars. Motiu decoratiu relacionada en les decoracions blaves i daurades de Manises del segle XV³⁶. Es tracta d'una escudella de petites dimensions: diàm. 9 cm, alt. 4cm. que podria ser utilitzat com a especier³⁷.

Model 62 i 61(1431-770 i 731)

Total: 2. Tema àliga i combinacions d'ones, palmes obertes rombes. Enciamera amb sanefa d'estrelles i palmes datat a Paterna durant la segona meitat del segle XV concretament dins de la seva IV època³⁸. M. González la situa, pel que fa a la sanefa, en un moment anterior, datant-la entre el segle XIV i el XV³⁹. Una peça fragmentada semblant va aparèixer al castell de Llinars del Vallés amb la orla en palmetes⁴⁰. De la segona peça, plat gran, no hem trobat referències, però pel disseny de les palmes la podem inscriure dins de la mateixa cronologia que l'anterior.

2.2.2. Decoració amb reflex metàl·lic

Les peces daurades valencianes aprofitaren la forta indústria ceràmica valenciana per fer-se més populars que no pas les seves precursoras malaguenyes de consum més àulic. La decoració amb reflex metàl·lic s'aconseguia després d'una tercera coccio reductora.

En el lot estudiat trobem com a dissenys unitaris (es a dir, que la decoració de la peça, en compte d'estar formada per una combinació d'elements, està basada en un disseny únic, que no varia) més importants:

Model nº29. L'àngel (també anomenat escudella de monja).

Model nº30. Ocell estilitzat amb fulles de falguera.

A part dels dissenys unitaris, la decoració daurada també presenta altres motius decoratius predeterminats que es combinen segons els gustos. Aquests motius podien ser geomètrics, vegetals, epigràfics,...

Per UE trobem, dins la 1414, la presència exclusiva de peces decorades amb diferents dissenys basats en palmes o margallons, a part d'alguna escudella del model nº30. A la 1431 trobem gran varietat de dissenys, entre ells el model nº29 (sis peces), el model nº30 (quatre peces) i diferents composicions emprant elements com les fulles de card, les retícules obliqües, les vinyes,... Aquí també trobem unes decoracions externes formades per palmetes encerclades que són pròpies d'aquesta UE; també cal fer notar de la presència d'orelles en algunes escudelles d'aquesta UE.

---

³⁵BARACHINA, J. 1983:138

³⁶També podria correspondre "a obra blava barcelonina del Segre XV i principis del XVI, anterior a l'inici de les anomenades "orles diverses". Pot relacionar-se amb la decoració (en blau i reflex metàl·lic) d'alguna escudella de Manises, també del segle XV" (GALLART, J., SANTANACH, J. 1989:190).

³⁷La funció d'algunes d'aquestes peces petites són una incògnita, poden ser especiers, peces per a batejar o també escudelles de joguina (TELESE, A. 1991: 43).

³⁸AMIGUES; MESQUIDA 1993

³⁹ GONZALEZ, M. 1944:fig.220.

⁴⁰BARRACHINA, J. 1983:129

2.2.2.1. Models decoratius

Model 2 (1431-33)

Total: 24, són tots de la ue 1431. Tema: radial de bandes i espirals amb punts; és una de les decoracions més utilitzada per combinar amb d'altres. Motiu decoratiu controvertit ja que a Catalunya el tenim datat, dins de les produccions catalanes, en el segle XVI i també XVII⁴¹. Però, peces de les produccions llevantines de Paterna han estat trobades a Itàlia, concretament a la zona d'Arezzo durant el segle XV⁴²; a la zona de Pisa amb una data anterior a 1427⁴³. A Llinars es documenta entre finals del segle XIV i 1430⁴⁴

Model 5 (1414-2)

Total: 3 frag. de la ue 1414. Tema: palma oberta. Motiu molt estandarditzat que pot anar sol o complementant amb altres decoracions. Es un model molt abundant a Llinars, una escudella similar a la nostra la documenten abans de 1428⁴⁵. També el trobem documentat a Sineu i a Terrassa i són produccions valencianes del segle XV⁴⁶.

Model 8 (1431-868)

Total: 75 frag., es troben majoritàriament a la ue 1431 (73 frag.). Tema: margalló encerclat. Motiu decoratiu extern que es reproduïx a Paterna durant tot el segle XV⁴⁷. S'utilitza tan en decoracions daurades com en blau/daurades.

Model 20 (1431-744 i 761)

Tema vinya. Es troben peces a Itàlia cap el segle XV i s'anomenen series de fulles, volutes i punt⁴⁸

Model 29 (1431-868)

Total: 12, pertanyen a la ue 1431. Tema: àngel. Un dels motius més freqüents a mitjans del segle XV, anomenada escudella de "monges" i perdurant fins els anys 60 d'aquest segle segons E. Gonzalez⁴⁹. A Paterna el trobem documentat dins de la tercera època, entre la segona meitat del segle XIV i primera meitat del XV⁵⁰. Perdura fins el segle XVI encara que amb combinacions i formes diferents.

Model 27 i 31 (1431-401)

Total: 40/40; ue 1431. Tema: combinacions retícula obliqua i fulles de cardo. Aquest models apareixen sempre fent combinacions amb d'altres, tant sobre escudella com sobre plat. S'utilitza mol sovint amb combinacions amb blau, concretament amb la figura de la rosa gòtica.

---

⁴¹MORO, A. i altres 1993

⁴²FRANCIVICH, R. ; GELICHI, S. 1986:303

⁴³BERTI, G.; TONGIORGI, E. 1986:315

⁴⁴BARRACHINA, J. 1983:142.

⁴⁵Per a J. Barrachina es tracta d'un model "estandarditzat i senzill i per tant relativament barates i d'us habitual" (BARRACHINA, J. 1983:156).

⁴⁶MORO, A. i altres 1993. GONZALEZ, E 1995.

⁴⁷GALLART, J., SANTANACH, J. 1989:186

⁴⁸ BERTI, G.; TONGIORGI, E. 1986

⁴⁹GONZALEZ, E. 1995.

⁵⁰AMIGUES; MESQUIDA 1993

Els trobem a la col·lecció de Sineu i datats al voltant del segle XV⁵¹. Són produccions elaborades tant a Paterna com a Manises. Un model i forma semblant és datat a Paterna dins de la primera meitat del segle XVI⁵². Però com creiem que el lot estudiat no aniria més enllà del segle XV, seria una manufactura de l'últim quart del segle XV, i podria pertànyer a una de les últimes comandes realitzades des del castell.

Model 30 (1431-756)

Total: 22, sent tots els fragments de la ue 1431. Tema pardal estilitzat que ocupa tot l'interior de l'escudella. Documentat a Manises durant el segle XV⁵³. Aquest motiu evoluciona en el temps cap a formes cada vegada més estilitzades i línies senzilles, documentat a finals del segle XVI en tallers de Barcelona.⁵⁴

Model 21, 25, 32, 33, 48, 50 i 52 (1431-764)

Tema central: Corresponen a diversos motius i figures centrals tipus heràldic, la major part d'ells es troben encerclats pel model núm. 18. Les figures poden ser fitomòrfiques, geomètriques i figuratives, com és el cas de la torre, model 52. Es tracta d'un motiu central sobre escudella, molt estandarditzat; al castell de Llinars es troba sobre una gran plata datada al segle XV⁵⁵.

2.2.3. Decoració amb blau i reflex metàl·lic

Per aconseguir les decoracions combinades de blau i daurat es tenien que coure tres cops les peces, una per cada color (blanc, blau i daurat), això devia implicar necessàriament un preu més elevat respecte a les altres peces, ja que necessitaven de molta més manufactura. Els seus elements decoratius són adaptacions de les decoracions blaves i daurades en solitari mesclades amb elements exclusius del blau i daurat.

A la UE 1431, per exemple, trobem les retícules i fulles de card que ja havíem vist en les daurades de la mateixa UE, així com les decoracions externes amb palmeta encerclada. També hi ha elements propis del blau i daurat com les roses gòtiques i les pinyes.

En relació a la UE 1702, aquesta no presenta elements amb reflex metàl·lic i les seves peces blaves podem obviar-les, però les peces blau i daurades que presenta són exactament iguals que les de la 1414: un model amb una roda estilitzada rodejada per una retícula, i un altre model amb un quadrat inscrit central i una sanefa d'arabescs, això ens permet enquadrar aquestes dues UE dins el mateix període cronològic.

2.2.3.1. Models decoratius

Model 17 (1431-8, 1431-22, 1431-740)

Total: 39 frag., on 38 són de la ue 1431. Tema: rosa gòtica. Aquest motiu apareix sempre combinat amb altres tant sobre plat com escudella i pertany a la quarta època de Paterna⁵⁶. A Sineu el trobem en el tercer quart del mateix segle⁵⁷. Encara que a Itàlia van aparèixer peces al

---

⁵¹GONZALEZ, E. 1995.

⁵²MESQUIDA, M. 1996.

⁵³GONZALEZ, E. 1995.

⁵⁴ LLORENS, J. 1989:33.

⁵⁵ BARRACHINA, J. 1983:143

⁵⁶AMIGUES; MESQUIDA 1993

⁵⁷GONZALEZ, E. 1995.

convent de Santa Anna amb una data anterior a 1427⁵⁸. Aquesta temàtica perdurà fins el segle XVI.

Model 18 (1431-008)

Tema: heràldic. Motiu decoratiu a mode d'escudet central caracteritzat per una línia més gruixuda de color blau que ressegueix el cercle del fons de la peça; aquest motiu combina quasi sempre amb decoracions en daurat. Al centre de l'escut es dibuixa una figura en daurat. Aquest motiu és produït durant tot el segle XV⁵⁹. Mes endavant aquest motiu variarà cap a una línia circular.

Model 40 (1702-119)

Total: 2 frag. Tema: cercle amb quadrat inscrit en blau. Aquest model apareix combinat amb altres motius decoratius com es el cas d'aquesta peça amb orla geomètrica en blau i paral·leles i espirals com a motiu central en daurat. Aquests tipus decoratius, J.Barrachina els data entre finals del segle XIV i 1430. Pel que fa a la orla geomètrica, comenta que es d'influència directa de Màlaga⁶⁰. El motiu central amb paral·leles i espirals (model 2) es documenta entre finals del segle XIV i 1430, i es comú de Paterna⁶¹. Aquest model 40 es un motiu bastant abundant al castell de Llinars i es d'origen malagueny⁶².

Model 43 i 44 (1414-144)

Total: 4 i 6, sent majoritari a la ue 1414. Tema: combinat de roda central i sanefa de doble retícula. Són les decoracions més antigues del nostre lot i corresponent als motius realitzats a la segona època de Paterna entre finals del segle XII i inicis del XIV⁶³. Dins del segle XIII el trobem documentat a Pisa⁶⁴. Segons J, Barrachina aquest motiu es troba ja en peces nassarites i el data, àmpliament, dins la primera meitat del segle XV⁶⁵.

Model 53 (1431-766)

Total: 5 frag., 4 de la ue 1431. Tema: pinya. El motiu en blau de pinyes enfrontades amb altres combinacions sobre plat es troben a la col·lecció de Sineu i són produccions de Manises del segle XV⁶⁶.

Model 65 (1414-9)

Total: 4. Tema combinat de flors inscrites en un cercle i punts. Un motiu semblant el trobem documentat a Paterna durant la seva quarta època, segona meitat del segle XV⁶⁷ i al castell de Llinars el daten entre 1425 i 1448 sent, el seu apogeu durant el segon quart del segle XV⁶⁸. Hi

---

⁵⁸BERTI, G.; TONGIORGI, E. 1986: 331

⁵⁹ GONZALEZ, E. 1995:16

⁶⁰BARRACHINA, J. 1983:138

⁶¹GONZALEZ, M. 1944:365 i BARRACHINA, J. 1983:142;

⁶²BARRACHINA, J. 1983:143

⁶³AMIGUES; MESQUIDA 1993

⁶⁴BERTI, G.; TONGIORGI, E. 1986:331

⁶⁵BARRACHINA, J. 1983:147

⁶⁶GONZALEZ, E. 1995.

⁶⁷El model de Paterna s'anomena mitja taronja pel tipus de la figura (AMIGUES; MESQUIDA 1993).

⁶⁸La data 1448 es refereix a la destrucció del castell per part d'un terratrèmol (BARRACHINA, J. 1983:154).

ha una peça datada a inicis del segle XV, concretament entre 1404 i 1430, la qual cosa ens indica que aquest model es va reproduir durant tot el segle XV.⁶⁹

3. Valoracions finals

A començaments del s. XIV trobem que la comanda d'Ulldecona és l'únic centre santjoanista de la zona. Aquest havia comprat el terme de Godall ⁷⁰que, juntament amb els privilegis sobre els termes de La Sénia i Alcanar, feia que la comanda tingués una gran font d'ingressos procedents de les rendes, a més a més, la vila d'Ulldecona era el centre econòmic i social de tot el territori⁷¹, on la seva oligarquia mantenia un cert poder polític i jurisdiccional sobre la resta de les poblacions del territori⁷². També cal esmentar que, a mitjans del segle XIV, la Castellania d'Amposta, de la qual depenia directament la comanda, va aconseguir un dels majors moments de prosperitat econòmica i política⁷³. Aquests fets poden explicar la compra de grans lots de ceràmiques de les considerades de luxe. Ceràmiques que bé podien arribar a través del port d'Amposta, o més probablement pel port de Vinaròs, que ja funcionava a ple rendiment en aquella època i que presenta un més ràpid accés fins Ulldecona. Cal remarcar en aquest punt que històricament Ulldecona sempre ha mostrat una major relació amb el vessant sud, el Maestrat i els Ports, degut en part a raons geogràfiques, la Foia s'obre cap el sud, i a raons econòmiques, com a punt de pas de les vies comercials que baixaven dels ports cap a la costa, com per exemple passava amb les rutes de transhumància. Així es clara la presència predominant de la ceràmica valenciana a la comanda, més concretament de Paterna, el major centre ceràmic de la península durant aquesta època. També podrien ser desembarcades pel nou port d'Ulldecona⁷⁴.

Referent al recinte del castell, a l'època que ens determinen les ceràmiques estudiades, a grans trets entre la primera meitat del XIV i finals del XV, la documentació no deixa gaire clar el que hi passava: el comanador abandona la seva residència al castell a finals del s. XIV, a partir de llavors sabem, documentalment, de la utilitat del castell com a presó a finals del segle XIV⁷⁵ i durant tot el s. XV, no obstant, això no implicava l'absència d'altres pobladors al castell, com una petita comunitat de frares i/o una família de servents que cuidessin del recinte, a més a més d'un capellà. Això ens fa de suposar que al llarg del segle XIV es deurién fer la

---

⁶⁹ GONZALEZ, M. 1944:436

⁷⁰ Entre 1313 i 1327 es va completar mitjançant diverses compres el domini de Godall per part dels santjoanistes, integrant-se a la comanda d'Ulldecona. (BONET, 1994:307-310; 1998:10).

⁷¹ "Ulldecona ja figurava com el lloc més important de la regió meridional del Montsià el segle XIII, i es confirmà com a tal al XIV." (BONET, 1998:10).

⁷² Al 1343 el Consell d'Ulldecona i el de la Sénia van establir una concòrdia relativa a la jurisdicció d'aquesta, amb l'elecció de dos síndics d'Ulldecona. En definitiva, la concòrdia afavorí la situació de privilegi de les èlits locals d'Ulldecona. (BONET, 1994:305; 1998:11-12).

⁷³ Durant el regnat de Pere III (1336-1387), es va mantenir una cooperació molt estreta entre la Castellania i la monarquia amb l'elecció de Juan Fernández de Heredia com a Castellà, els quals mantenien una bona relació d'amistat i lligams polítics i econòmics. El rei va afavorir a l'orde amb tot un seguit de privilegis nous a més de la confirmació dels vells; també va frenar la marxa dels diners recaptats cap a la seu central de Rodes, augmentant considerablement les arque reials per (deficitària per la política militar i expansionista del rei) i de la Castellania (BONET, 1994:71).

⁷⁴ Entre els privilegis concedits per Pere III, hi ha el de la provisió d'un embarcador per a l'orde a la costa, dins del terme d'Ulldecona el 1351 (BONET, 1994:71).

⁷⁵ El 1386 es va ordenar el trasllat de les dones preses al castell a la casa del veguer per evitar abusos deshonestos (BONET, 1994:245). No es gens estrany que el castell, com a fortalesa i probablement amb una petita dotació de frares militars, tingués una presó. Ja anteriorment, el 1331 van ser empresonats dos veïns de la Sénia (ALMUNI; BONET; CURTO,1995:87).

major part dels arranjaments i les obres de millora de les estructures del castell com demostra la notícia d'unes obres l'any 1370⁷⁶. Després, a partir de la primera meitat del XV, s'iniciaria un procés d'abandonament i deixadesa de la fortificació per part dels seus propietaris com ho demostra el permís per la construcció d'una nova presó a la vila, ja que la presó del castell es troba sense vigilància per la nit⁷⁷. Procés paral·lel a l'evolució de la l'orde amb una pèrdua de poder i cap a una política d'absentisme i rendista.

El grup de ceràmiques estudiades evidencien una utilització de les diverses estances descobertes al castell entre el segle XIV i finals del XV amb un moment àlgid cap la segona meitat del XIV. Aquest fet ens permeten afirmar que la major part de les estances van ser arranjades i segurament construïdes durant aquest període, ja que el percentatge de materials ceràmics anteriors a aquest període és mínim. El menjador de la segona planta de l'H-E correspondria a una sala noble reservada i la primera planta per a estable de cavalls. El grup ceràmic aparegut a la estança F, conjuntament amb la resta del material evidencien una funció d'abocador durant aquest període, que serviria per a tirar les diferents deixalles i restes de menjar (cal destacar la gran acumulació de closques de musclos i cargols). No seria gens estrany que a la habitació es tanquessin porcs; l'empremta d'una tanca de fusta possibilita comentar aquesta qüestió. La utilització d'aquestes estances minvaria a mitjans del segle XV. Fins i tot podria està deshabitat. L'anàlisi de la resta del material aparegut (ceràmica de cuina, fauna...) ens permetran conèixer millor la forma de vida i el tipus d'economia predominant al castell.

Més tard, durant la segona meitat del XV, els castell es torna a habilitar i es porten nous arranjaments i la construcció d'una nova muralla⁷⁸ arran de la guerra Civil Catalana que tancaria el recinte intern per la seva vessant interna. L'abandonament i deixadesa de la fortificació per part de l'orde es palesa en aquest moment, ja que les noves construccions i la defensa militar són realitzades per la gent del poble⁷⁹.

Les ceràmiques trobades al sondeig X (ue 1702) ens remetent a aquest precís moment, al tercer quart del s. XV, just al moment de la guerra civil catalana, fet que concorda amb el lloc on van ser trobades, concretament al pas de ronda de la nova muralla. Després d'aquests fets, el castell ja va ser totalment abandonat, iniciant-se el procés d'enrunament. Les restes de cendres escampades per la major part d'aquesta zona (zona nord del recinte intern) podrien correspondre a un incendi que es deuria produir durant aquest moment bèl·lic.

BIBLIOGRAFIA

---

⁷⁶ "Una altra notícia de 1370 informa de la financiació de les obres del castell per part d'un frare, anomenat Bernat Denopahon, per les quals havia pagat 1.000 sous anuals (ALMUNI; BONET; CURTO,1995:86).

⁷⁷ "Frei Pero de Moros, Castellán de Amposta, con Frei Gonçalvo de Funes, de Cantavella i Aliaga; Jofre de Canadall, de Ulldecona;etc. etc. Considerando los graves inconvenientes que se siguen de que la cárcel pública esté en el castillo, lejos de la corte del veguer i sin vigilancia de noche, con la consiguiente facilidad de que huian los presos, se concede a los paeres jurados i prohombres de construian nueva cárcel, en el lugar que mejor i más conveniente les parezca, en la misma villa. Dado en Caspe 21 de mayo". (BAIERRI, 1951:25).

⁷⁸ T. Forcadell (1995)

⁷⁹

- ALMUNI, Victòria.;BONET, Maria; CURTO, Albert (1995). *De l'edat mitjana al Montsià: els castells*. Amposta. Museu del Montsià.
- AMIGUES, F.; MESQUIDA GARCIA, M. Un horno medieval de cerámica. "El testar del molí". Paterna (Valencia). Ed. Casa de Velázquez. Madrid. 1987.
- AMIGUES, F.; MESQUIDA GARCIA, M. Les ateliers et la ceramique de Paterna (XIIIe-XVe siècle). Musée Saint-Jacques. Breziers. 1993.
- BERTI, G; TONGIORGI, E. Ceramiche importate dalla Spagna nell'area pisana dal XII al XV Secolo. Segundo Coloquio Internacional de Cerámica Medieval en el Mediterráneo Occidental. Ministerio de Cultura. Dirección General de Bellas Artes i Archivos. Madrid. 1986.
- BONET, Maria. (1994). La Orden del Hospital en la corona de Aragón. CSIC. Madrid.
- BONET, Maria. (1998). "Alguns aspectes socioeconòmics de la Ulledecona medieval (segles XII-XV)." *Rails Ulledecona*.
- FAUQUET, J. i altres. Un abocament de ceràmiques en el fossat de la vila de Terrassa entorn del 1400. 1r. Congrés d'arqueologia medieval i moderna a Catalunya. Ed. Associació Catalana per a la Recerca en Arqueologia Medieval (ACRAM). Barcelona. 2000.
- FORCADELL, Toni (1996) "El castell d'Ulledecona. La intervenció arqueològica de 1995". *Rails 8 Ulledecona*.
- FORCADELL, Toni (2001). "El castell d'Ulledecona. Resultats de la campanya arqueològica 1999-00". *Rails 2001 Ulledecona* (en premsa).
- FORCADELL, T.; ALMUNI, V.; MICHAVILA, I.; VILLALBÍ, M. (1996) "El castell d'Ulledecona" *Catalunya Romànica XXVI*. Enciclopèdia Catalana. Barcelona
- FRANCOVICH, R.; GELICHI, S. La cerámica spagnola in Toscana nell Bassomedioevo. Segundo Coloquio Internacional de Cerámica Medieval en el Mediterráneo Occidental. Ministerio de Cultura. Dirección General de Bellas Artes i Archivos. Madrid. 1986.
- GALLART FERNANDEZ, J; SANTANACH SOLER, J. Excavacions d'urgència al cementiri vell de Granyena de les Garrigues (Les Garrigues). Excavacions arqueològiques d'urgència a les comarques de Lleida. Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. Barcelona. 1989.
- GONZALEZ GOZAL, Elvira (1995) Escudelles de Sineu. Catàleg d'una mostra de la col·lecció parroquial. Sineu.
- GONZALEZ MARTÍ, M. Cerámica del levante español. Editorial Labor, S. A. Barcelona. 1944.
- MESQUIDA, M. Paterna. Una terrisseria dels segles XIII i XIV. Il·lm. Ajuntament de Paterna. Servei d'Arqueologia. Paterna. 1987.
- MESQUIDA, M. La cerámica de Paterna al segle XIII. Ajuntament de Paterna. Servei d'Arqueologia. Paterna. 1989.
- MESQUIDA GARCIA, M. Paterna en el Renacimiento. Resultado de las excavaciones de un barrio burgués. Ayuntamiento de Paterna. Concejalía de Cultura. Servicio Municipal de Arqueologia. Paterna. 1996.
- MONREAL, L.; BARRACHINA, J. El castell de Llinars del Vallès. Un casal noble a la Catalunya del segle XV. Publicaciones de l'Abadia de Montserrat. Barcelona. 1983.

- MORO GARCIA, A; MÒDUL D'ARQUEOLOGIA DE L'E. T. DE VALLPARADÍS. El fossat del castell cartoixa de Vallparadís. Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura. Barcelona. 1993.
- LLORENS, Jordi (1989). *Ceràmica catalana de reflex metàl·lic*. Ed. F. Llorens. Barcelona.
- LORIENTE, Ana; OLIVER, Anna (1992): *L'antic Portal de Magdalena*. Monografies d'Arqueologia Urbana, 4. Lleida
- RAURICH, Xim. L'arqueologia subaquàtica: una font per al comerç marítim baix-medieval. 1r. Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya (ACRAM). Barcelona. 2000.
- TELESE COMPTE, A. La vaixella blava catalana de 1570 a 1670. Carrera edició, S. L. Barcelona. 1991.
- VVAA (1984): *Ceràmica grisa i terrissa popular de la Catalunya medieval*. Acta/Medievalia, 2. Barcelona.